

KİTAP İNCELEMESİ:

DÜNYANIN TEKDÜZELEŞMESİ MÜPHEMLİK VE ÇEŞİTLİLİK KAYBI ÜZERİNE

(*Decline of Complexity in the World. On the Loss of Ambiguity and Diversity*)

Cem KOTAN¹

Kitap İncelemesi

İnceleme Geliş Tarihi: 16.02.2022

İnceleme Kabul Tarihi: 15.03.2023

DOI: 10.53507/akademikdusunce.1074671

Yazar: Thomas Bauer

Çeviri: Mücahid Kaya

Basım Yılı ve Yeri: 2021 İstanbul

Yayınevi: Albaraka Yayınları

Sayfa Sayısı: 140

ISBN: 978-625-7312-56-1

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren çağdaş felsefe ve sosyal bilim tartışmalarında, Aydınlanma felsefesinin ve modernitenin inşa ettiği sosyo-kültürel düzene yönelik eleştiriler öne çıkar. “Çoğul hakikatler” ya da “hakikatsizlik”, “iktidar”, “öteki”, “özne”, “kimlik”, “otantiklik”, “farklılık”, “çeşitlilik” ve “çokkültürlülük” gibi birçok kavram bu tartışmaların merkezi temalarıdır. Bize göre bu tartışmalar, Aydınlanma’dan ve modernitenin diskurlarından daha farklı bir düzlemde, günümüz dünyasında, “toplumsal bir arada yaşama sorununu” farklı bağlamlarda ele almayı amaçlarlar.

Bauer’in Türkçeye “Dünyanın Tekdüzeleşmesi Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine” başlığıyla çevrilen kitabı, yukarıda kısaca ifade etmeye çalıştığımız çağdaş tartışmaların bağlamına oturmaktadır. Bauer’in temel tezi; yaşadığımız dünyanın din, sanat, siyaset ve doğa gibi birçok alanda var olan müphemliğini, çeşitliliğini ya da çok anlamlılığını gittikçe kaybettiğine dayanır. Ona göre bu kayıplar günümüzde tekdüzeliğin, tek anlamlılığın ve kayıtsızlığın yaygınlaştığı, hoşgörüden uzak bir ortama mahkûm olmamıza neden olmaktadır.

Kitabın Türkçe çevirisi, Tahsin Görgün’ün takdimi ile başlamaktadır. Görgün burada kitabın genel tezi etrafında kısa bir tanıtımını yaptıktan sonra, Bauer’in hakikat kavramını ele

¹ Öğr. Gör., Kastamonu Üniversitesi, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ckotan@kastamonu.edu.tr, OR-CID: 0000-0001-7765-7324.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Cem Kotan %100 katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Cem Kotan contributed 100% to the study.

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

alış biçimine, İslam'ın hakikat anlayışı etrafında genel bir eleştiri getirmektedir (Görgün, 2021: 13-17). Takdimden sonra kitabın on bölümden oluşan ana başlıklarına geçilmektedir. Bu başlıklarda Bauer; “çeşitlilik”, “tekdüzelik”, “müphemlik”, “fundamentalizm”, “kayıtsızlık”, “otantiklik”, “özdeşlik” gibi bir dizi kavramı kültür, din, sanat ve politika ile ilişkilendirerek ele almaktadır. Aşağıda söz konusu kavramlar ve ilişkiler üzerinden kitabın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çeşitlilik ve Tekdüzelik

Bauer, kitabın ilk başlığında “çeşitlilik” sorununa odaklanır. Bauman'ın modernlik ve müphemlik arasında kurduğu zıtlığa (Bauman, 2020) benzer bir yaklaşımla genel bir tespitte bulunur. Bauer'e göre, modern düşüncenin ve modern kültürün etkilerini daha çok görmeye başladığımız on dokuzuncu yüzyıldan itibaren, modernliğin ve modern insanın bir eseri olarak doğada ve kültürel hayattaki çeşitlilik gittikçe azalmaktadır. Bauman'ın ifadesiyle modernlik, müphemliği “tasfiye” etmektedir (Bauman, 2020:43). Öte yandan Bauer çeşitliliği sadece nicel bir değer olarak değil aynı zamanda bir tür “karmaşıklık”, “belirsizlik” ve “müphemlik” olarak da yorumlar (Bauer, 2021:25-26). Bu bağlamda Bauer, söz konusu kavramlarla; türsel, düşünsel ve kültürel birçok alanda, “çoğulluğun” bir arada var olabilmesinin yaratacağı zenginliğin altını çizmeye de çalışır. Ona göre çeşitliliğin zıttı bir kavram olarak “tekdüzelik” ise çeşitlilikle kazanılan zenginliği ortadan kaldırır ve hayatın her alanında “daha az anlamın” ve “daha az çeşitliliğin” hâkim olmasına neden olur (Bauer, 2021:47).

Müphemlik

Müphemlik, kitap boyunca tekdüzelik sorununa yönelik çözümleri ihtiva eden bir kavram olarak öne çıkarılır. Bauer müphemlik kavramını, ister bir tanım veya olgunun belirsiz olması anlamında, ister bu tanım veya olguların birden çok anlamı aynı anda ifade etmesi anlamında olsun, her iki anlamı da içine alan genel bir ifade olarak kullanır. Bauer'e göre müphemlik, sosyal hayatın doğal durumudur. Bütün insan ilişkilerimiz, özellikle dilin doğası gereği müphem, yani belirsizlikler ve çok anlamlılıklarla doludur ve bu yanıyla müphemlik sosyal ilişkilerimize bir zenginlik ve çeşitlilik kazandırmaktadır. Ancak Bauer, insanların doğaları gereği müphemlikten kaçma eğiliminde olduğunu, bunun müphemliğe karşı genel bir “toleranssızlık” yarattığını ve bu durumun da bir arada yaşama hoşgörüsü bağlamında birçok dengesizliğe neden olduğunu düşünür (Bauer, 2021:30-31). Bu durumda yapılması gereken şey ise müphemliği ortadan kaldırmaktan ziyade, onu yönetilebilir bir düzeye kavuşturmaktır. İşte

Bauer'e göre, günümüz dünyasının sorunu bu anlamda müphemliğin nasıl yönetileceği veya idare edilebileceği sorunudur.

Fundamentalizm ve Kayıtsızlık

Bauer, fundamentalizmin ve kayıtsızlığın bu yönetim sorununun önündeki önemli engeller olduğunu düşünür. Bauer, fundamentalizmi Adorno'dan ilhamla, "hakikat ve saflık" arayışındaki ısrar ve "tarihi reddetme" özellikleriyle tanımlar (Bauer, 2021:63). Ona göre, söz konusu üç özelliği itibariyle fundamentalizmde, tek bir gerçekliğe ve bu gerçekliğin bütün zamanlar için geçerli tek hakikat olduğuna inanılır ve tarih yani bu hakikate sonradan eklenmiş bütün tarihsel tecrübe de reddedilir. Bu yanılla fundamentalizm, hakikate sonradan eklenen her şeyi eleyip saf gerçekliğe ulaşma çabasındadır. Bauer'e göre, fundamentalizmin bu özellikleri itibariyle belirsizlik, çeşitlilik ve çok anlamlılık gibi niteliklere sahip olan müphemlikle bir arada var olması mümkün değildir.

Bauer, kayıtsızlığı ise fundamentalizmin hakikat ısrarının tam zıddı olarak tanımlar. Buna göre hakikat ısrarındaki tek anlam vurgusu kayıtsızlıkta yerini, her şeyin veya her yorumun aynı anda geçerli olabildiği "anlamsızlığa" bırakır (Bauer, 2021:69). Kayıtsızlık bir tür sahte çeşitlilik yanılsaması yaratır ve bu sahtelik gerçek çeşitliliğin altını oyar. Bu nedenle Bauer, hem fundamentalizmin hakikat ısrarının hem de kayıtsızlık durumunun iki zıt kutup olsalar da müphemliğe yönelik toleransın önündeki engeller ve dünyanın tekdüzeleşmesini besleyen kaynaklar olarak ele alır.

Otantiklik ve Özdeşlik

Bauer, otantiklik ve özdeşlik anlayışlarını da müphemliğe yönelik hoşgörünün önündeki engeller olarak yorumlar. Bireyin saf bir benliği olduğu anlayışına dayanan otantik kimlik ayrıca bireyin kendini tanımladığı şekilde "ötekilerce" tanınmayı talep etme hakkını da muhteva etmesi dolayısıyla bireysel kimliğin inşasında önemli bir etkidir (Taylor, 1995:149). Ancak Bauer, otantikliğin kimlik üzerindeki bu olumlu etkisine hiç değinmeden otantiklik arayışının, bireyi saf bir "doğaya" hapsederek, aslında "kültürel bir varlık olan" ve hiçbir zaman "kendisiyle özdeş olmayan" insanı görmezden geldiğini iddia eder (Bauer, 2021:88-89). Böylece "otantiklik", bireyin sosyal ilişkilerdeki müphem davranışlarını da görmezden gelir. Bauer, otantikliğin çağımızın piyasa koşullarının yarattığı "tüketim kültürü"yle de yakın ilişkisinin olduğunu düşünür. Baudrillard'ın tüketimi, günümüzde dünyayla etkili bir ilişki biçimi anlamında tüm kültürel sistemi inşa eden bir etkinlik alanı olarak ele alması (Baudrillard, 2021:11) gibi Bauer de, günümüzde öznenin ancak tüketerek, reklam endüstrisi yoluyla icat

edilmiş otantiklik ihtiyacını gidermeye çalıştığını düşünür. Tüketim kültüründe özne, medyanın sınırsız ve sürekli mesaj akışı içinde “kayıtsızlaşmakta” ve toplum halinden kopmaktadır. Baudrillard’ın biraz vülgarize ederek “toplumsalın sonu” (Baudrillard, 1991:9) olarak adlandırdığı bu durumu, Bauer de büyük oranda paylaşıyor görünmektedir. “Toplumsalın sonu”, anlamın ortadan kalktığı genel bir kayıtsızlık durumudur ve bu durumda her şey gibi müphemliğin de bir anlamı yoktur.

Bauer’e göre her zaman “aynı olmayı” ve “birliği” varsayan özdeşlik ise “çokluğu dışlaması” nedeniyle “müphemlik dostu” bir kavram değildir (Bauer, 2021:93). Çağımızda etnik milliyetçilik ve kültürel ırkçılık gibi kimlikçi hareketlerin zemininde özdeşlik anlayışı olduğunu söyleyen Bauer, bu anlamda özdeşliği, kolektif kimliğin kendisini otantik hale getirme çabası olarak yorumlar. Özdeşlik çabasıyla kolektif birlik, hem grup içi farklılıkları görmezden gelmekte hem de kendini “öteki” grup kimliklerine kapatmaktadır. Bu bağlamda Bauer, çokkültürlülük tartışmalarına ve özdeşliğin grup kimliği açısından önemine hiç değinmez. Tek yanlı bir okumayla özdeşliğin, kolektif kimlikleri “kutulayarak” ayrıştırdığını ve “ötekilerle” ilişkilerini sınırlandırdığını ifade ederek, özdeşliğin sosyal ilişkilerdeki müphemliğin altını oyduğunu ve müphemlik hoşgörüsünü mümkün kılacak kültürel zemini de yok ettiğini savunur.

Müphemlik ve Kültür

Bauer, “müphemliğin yönetilmesini” bir “kültür sorunu” olarak ele alır ve kültürlerin “müphemliğe karşı gösterdikleri tolerans açısından” karşılaştırılabilir olduğunu söyler (Bauer, 2021:34). “Müphemlik Kültürü ve İslam” adıyla Türkçeye çevrilen bir diğer çalışmasında kültürleri, “müphemlik hoşgörüsüne sahip olanlar” ve olmayanlar olarak ikiye ayıran Bauer, “müphemlik hoşgörüsünü” ise bir toplumda aynı değer ve kuralların farklı yorumlarının olabildiği, aynı anda farklı yorumların bir arada geçerliliklerini koruyabildiği bir “kültürel tutum” olarak tanımlar (Bauer, 2019:25). Bauer, değerlendirdiğimiz çalışmasında ise bu ayrıma bağlı kalarak bir takım kültürel karşılaştırmalar yapar. Ona göre modern İslam kültürü, günümüz ABD ve Avrupa kültürleri genel olarak fundamentalizmin ve kayıtsızlığın etkileri altında tekdüzeleşmiş ve müphemlik hoşgörülerini kaybetmişlerdir. Bauer, öte yandan on yedi ve on sekizinci yüzyıllarda Katolik Kilisesi’nin “çözümü zor ve çelişkili” bazı dini konularda “cevap verilmemeli” prensibini Derridacı anlamda “karar verilemezlik ilkesi” olarak yorumlar ve bunun kültürel anlamda önemli bir “müphemlik sanatı ve hoşgörüsü” olduğunu dile getirir (Bauer, 2021:39). Yine aynı şekilde Bauer, klasik dönem İslam fıkıh âlimlerinin verdikleri hükümleri gerçeğin kendisi olarak değil de muhtemel doğru çözüm olarak vermiş olmalarını

ve bugün demokratik parlamentolarda kararların benzer bir şekilde alınmasını da “karar verilemezlik” ilkesi bağlamında önemli kültürel müphemlik hoşgörüsü pratikleri olarak öne çıkarır.

Din, Sanat ve Müphemlik

Bauer’e göre çağımızda her alanda olduğu gibi din ve sanat alanında da fundamentalizmin ve kayıtsızlığın beslediği tekdüzelik hâkimdir. Ancak Bauer, bu tarz etkiler altında olsalar da din ve sanatın doğaları gereği müphem olduklarını ve bu nedenle müphemlik hoşgörüsünün kazanılması bağlamında din ve sanattan yararlanmamız gerektiğinin altını çizer. Bauer’e göre, dinin rasyonel yetilerle algılanamayacak aşkın bir varlığa dayanıyor olması ve dini metinlerin doğrudan anlaşılamayacak kadar belirsizliklerle dolu olması nedeniyle, din daima müphemlikle mündemiçtir. Çağımızda ise dinin bu özelliği fundamentalist hareketler tarafından göz ardı edilmekte ve fundamentalizm tekdüzeliği beslemektedir. Bauer bu bağlamda modern dönemin hakikat anlayışına mesafelidir çünkü bu hakikat anlayışı geleneksel dönemde olduğu gibi müphemliği doğal gören bir arayışa değil müphemliğe karşıt bir düzlemde ilerleyen sabit ve tekdüzeli bir anlayışa yol açmaktadır.

Bauer sanat eserinin de doğası gereği müphem olduğunu düşünür ancak modern sanatta da tıpkı dindeki fundamentalizme benzer şekilde, bir tür hakikat takıntısı ve saflık çabasının ortaya çıkmasının, sanat eserinin doğasındaki müphemliğe yönelik toleransı ortadan kaldırdığını düşünür. Bauer, günümüz postmodern sanatında ise kayıtsızlığın hâkim olduğunu dile getirir. Ona göre çağdaş sanat, her ne kadar sonsuz sayıda anlam ve çağrışımla ilişkilendiriliyor olsa da bu bir müphemlik yanılsamasıdır. Jameson’ın çağdaş sanat eserlerine yönelttiği “yüzeysellik” ve “anlamsızlık” eleştirilerini (Jameson, 2011:38), aynen tekrarlayan Bauer, “yüzeysel” ve değeri “piyasa koşullarınca” belirlenen çağdaş sanatın aşırı yorumlarının müphemlik değil, “anlamsızlık” yarattığını iddia eder. Kısaca Bauer, sanattaki bu sözde çeşitliliğin müphemliği beslemediğini aksine, kayıtsızlığın yaygınlaşmasına ve dünyanın tekdüzeleşmesine neden olduğunu ifade eder.

Müphemlik ve Politika

Bauer, din ve sanat gibi politikanın da doğası gereği müphem olduğunu düşünür. Ona göre, parti siyasetleri ve politik kararlar daima müphem ilişkiler üzerinden yürütülür. Bu bağlamda politikayla müphemlik daima birliktedir. Bauer, demokrasiyi müphemliği besleyen bir siyasi rejim olarak öne çıkarır ve bu yanıla anti-demokratik rejimler Bauer’in ilgi alanının dışındadır. Demokratik parlamentolarda kararların tek doğru olarak değil şimdilik iyi bir çözüm

olarak alınmasının önemli bir müphemlik mantığı yarattığını savunan Bauer, dünyamızda ekonomik eşitsizliklerin yarattığı sorunlara hiç değinmeden, demokrasilere içkin olan bu müphemlik hoşgörüsünün, çağımızda birçok ülkenin mustarip olduğu derin bölünmüşlük, fundamentalizm ve kayıtsızlık gibi sorunların çözülmesine imkân sağlayacağını düşünür.

Sonuç olarak Bauer, müphemliğin ortadan kalktığı ve dünyamızın her alanda tekdüzeleştiği; piyasa koşullarında din, sanat ve siyaset alanlarının anlamsızlığa mahkûm edildiği bir kültürel ortamda, müphemliği tekrar keşfetmemizin ve müphemlik hoşgörüsüne sahip bir kültürel ortamı inşa etmemizin söz konusu alanların içsel değerlerine ulaşmamızla mümkün olabileceğini düşünmektedir.

Kaynakça

- Baudrillard, J. (1991). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde Ya Da Toplumsalın Sonu*. (O. Adanır, Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2021). *Tüketim Toplumu*. (N. Tatal ve F. Keskin Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauer, T. (2019). *Müphemlik Kültürü ve İslam Farklı Bir İslam Tarihi Okuması*. (T. Bora, Çev), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bauer, T. (2021). *Dünyanın Tekdüzeleşmesi Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine*. (M. Kaya, Çev), İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Bauman, Z. (2020). *Modernlik ve Müphemlik*. (İ. Türkmen Çev), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Görgün, T. (2021). Takdim. *Dünyanın Tekdüzeleşmesi Müphemlik ve Çeşitlilik Kaybı Üzerine* içinde (M. Kaya, Çev), İstanbul: Albaraka Yayınları.
- Jameson, F. (2011). *Postmodernizm Ya Da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. (N. Plümer ve A. Gölcü Çev), İzmir: Nirengi Kitap.
- Taylor, C. (1995). *Sources Of The Self: The Making Of The Modern Identity*. Cambridge: University of Cambridge Press.